

Caracterizarea lui Ștefan Gheorghidiu

Camil Petrescu ilustrează estetica autenticității în studiile teoretice („De ce nu avem roman?”, „Noua structură și opera lui Marcel Proust”) și prin intermediul romanelor sale („Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” 1930 și „Patul lui Procust” 1933).

Chiar dacă este vorba de un roman modern, în incipit sunt fixate cu precizie realistă coordonatele spațio-temporale: „În primăvara anului 1916, ca sublocotenent proaspăt, întâia dată concentrat, luasem parte, cu un regiment de infanterie din capitală la fortificarea Văii Prahovei, între Bușteni și Predeal”. În schimb, finalul deschis lasă loc interpretărilor multiple. Astfel, Gheorghidiu, obosit să mai caute certitudini și să se îndoiască, se simte detașat de tot ceea ce îl legase de Ela, hotărâște să o părăsească și să îi lase „tot trecutul”.

Spre deosebire de romanele tradiționale, în care conflictul este exterior, în romanul lui Camil Petrescu apare conflictul interior, din conștiința personajului narator, Ștefan Gheorghidiu, care trăiește stări și sentimente contradictorii față de soția sa, Ela. Acest conflict interior este generat de raporturile pe care protagonistul are cu realitatea înconjurătoare. Principalul motiv al rupturii dintre Ștefan și soția sa este implicarea Elei în lumea mondenă pe care eroul o disprețuiește. Așadar, conflictul interior trăit de protagonist se produce din cauza diferenței dintre aspirațiile lui Gheorghidiu și realitatea lumii înconjurătoare.

Conflictul exterior scoate în evidență relația personajului cu societatea, protagonistul fiind plasat în categoria inadaptaților sociali.

Romanul este scris la persoana I, sub forma unei confesiuni a personajului principal, Ștefan Gheorghidiu, care trăiește două experiențe fundamentale: iubirea și războiul. Relatarea la persoana I conferă autenticitate și caracter subiectiv textului.

Romanul este alcătuit din două părți și 13 capitole cu titluri sugestive.

Personajul principal reprezintă tipul intelectualului lucid, inadaptatului superior, care nu-și găsește locul într-o societate dominată de mediocritate și lipsă de moralitate. Student la Filosofie, Ștefan Gheorghidiu este un intelectual care trăiește în lumea ideilor, a cărților și care are impresia că s-a izolat de realitatea materială imediată. Însă tocmai această realitate imediată produce destrămarea cuplului pe care el îl formează cu Ela. Până în momentul în care Gheorghidiu primește moștenirea, de la unchiul Tache, cuplul trăiește în condiții modeste, dar în armonie.

Consider că principala trăsătură de caracter a protagonistului este orgoliul. Ilustrativă în acest sens este mărturisirea lui Gheorghidiu la felul în care ia naștere iubirea lui pentru Ela: „Iubești mai întâi din milă, din îndatorire, din duioșie, iubești pentru că știi că asta o face fericită”; dar la o autoanaliză lucidă, naratorul recunoaște că: „Începusem totuși să fiu măgulit de admirația pe care o avea mai toată lumea pentru mine, fiindcă eram atât de pătimaș iubit de una dintre cele mai frumoase studente, și cred că acest orgoliu a constituit baza viitoare mele iubiri”.

O secvență narativă semnificativă pentru a ilustra orgoliul personajului este aceea a mesei în familie din casa bătrânului avar, Tache, prilej cu care acesta din urmă hotărâște să-i lase cea mai mare parte din avere lui Ștefan. Astfel, de Sfântul Dumitru, Ela și Ștefan sunt invitați la masă la unchiul Tache, unde celălalt unchi, Nae Gheorghidiu ironizează căsătoria din dragoste cu o fată săracă, pe care i-o repropșează atât lui Ștefan, cât și tatălui său mort, Corneliu, pe care, în plus, îl acuză că nu i-a lăsat nicio moștenire fiului. Ștefan încearcă să-și apere tatăl și le spune unchilor lui ce crede despre ei, referindu-se la riscurile unei moșteniri: „părintele care lasă avere copiilor le transmite și calitățile prin care a făcut averea: un obraz mai gros, un stomac în stare să digere și ouă clocite, ceva din slujenia nevestei luate pentru averea ei...”

În mod surprinzător, Tache este impresionat de izbucnirea de sinceritate a lui Ștefan și îi lasă acestuia cea mai însemnată parte a averii, deși Nae Gheorghidiu remarcă mai târziu că nepotul este lipsit de spirit practic: „N-ai spirit practic... Ai să-ți pierzi averea... iar cu filosofia dumitale nu faci doi bani.” (caracterizare directă)

Moștenirea va genera numeroase discuții familiale, fiindcă atât Nae Gheorghidiu, cât și mama și surorile lui Ștefan îi vor intenta proces pentru a obține o parte cât mai mare din avere. Atitudinea soției care se implică cu îndârjire în discuțiile despre bani îl surprinde în mod dureros: „Aș fi vrut-o mereu feminină, deasupra acestor discuții vulgare, plătândă și având nevoie să fie protejată, nu să intervină atât de energic interesată.”

Dezgustat, Ștefan cedează o parte din avere în favoarea familiei, dar se simte tot mai izolat de lumea meschină și egoistă în mijlocul căreia trăiește, mai ales că își dă seama că nici femeia iubită nu îl înțelege. Primirea moștenirii generează criza matrimonială, fiindcă se pare că ea se lasă în voia tentațiilor mondene și începe să-și compare soțul cu dansatorii din noul lor cerc de prieteni, în dezavantajul lui Ștefan.

Tot din orgoliu, el refuză să intre în competiție cu ceilalți, fiindcă i se pare sub demnitatea lui de intelectual să-și schimbe garderoba și să adopte comportamentul superficial al dansatorilor mondeni apreciați de Ela.

Din dorința de a trăi o experiență existențială, pe care o consideră definitorie pentru formarea lui ca om, Ștefan se înrolează voluntar, deși ar fi putut să evite participarea la război, folosindu-se de averea lui.

Pe lângă orgoliu, în roman se conturează și alte trăsături ale eroului precum: natura analitică și reflexivă, luciditatea, sensibilitatea exagerată, inteligența, conștiința propriei valori în raport cu alții.

În ultimul capitol, „Comunicat apocrif”, deznodământul înfățișează efectele celor două experiențe asupra personajului. Titlul capitolului se referă, pe de o parte, la comunicatele contradictorii care sosesc de pe front, iar, pe de altă parte, face trimitere la scrisoarea anonimă pe care o primește Gheorghidiu și în care i se dezvăluie că soția îl înșală. Ștefan nu mai este însă interesat să verifice autenticitatea acestei scrisori. Bărbatul care odinioară se credea capabil de crimă din gelozie, devine indiferent și detașat de iubirea din trecut, hotărând să îi lase soției „tot trecutul”.

Prin introspecție și monolog interior, tehnici ale analizei psihologice, Ștefan Gheorghidiu își analizează cu luciditate trăirile, stările și sentimentele („Niciodată nu m-am simțit mai descheiat de mine însumi, mai nenorocit”).

Dintre modalitățile de caracterizare a personajului, portretul lui Gheorghidiu este realizat mai ales prin caracterizare indirectă, care se desprinde din fapte, gânduri, limbaj, gesturi, atitudini, dar și din relațiile cu celelalte personaje. Caracterizarea directă este realizată rar, prin intermediul replicilor scurte ale altor personaje, precum cea a lui Nae Gheorghidiu, ori aceea pe care i-o adresează Ela lui Ștefan când soțul îi reproșează comportamentul ei din timpul excursiei de la Odobești: „Ești de o sensibilitate imposibilă!”

În roman este folosită adesea autocaracterizarea, pentru portretul fizic, moral sau psihologic: „Eram alb ca un om fără globule roșii”, „Eram înalt și elegant”, „Lipsit de orice talent, în lumea asta muritoare, fără să cred în Dumnezeu, nu m-aș fi putut realiza decât printr-o dragoste absolută.”

Prin Ștefan Gheorghidiu, personajul-narator, scriitorul impune în literatura română o nouă tipologie: intelectualul însetat de absolut care trăiește drama inadaptării sociale.